

Пам'ятки Волині у творах Наполеона Орди

Архітектурні споруди ми-нулих століть, що збереглися в Україні до наших днів або ж відреставровані їх рештки розповідають про певну віху в історії українського народу, зокрема, на Волині. Неоціненна роль у збереженні пам'яті, зв'язку поколінь належить польському живописцю і графіку Наполеону Орді (1807-1883). Подорожуючи протягом 1872-1874 рр. територією Київщини, Волині, Поділля, художник замальовував історичні й архітектурні пам'ятки: руїни фортець і замків, шляхетські маєтки, храми, монастирі, парки, перші промислові об'єкти [1]. Літографії з творів

художника були використані під час складання проєктів реставраційних робіт таких визначних архітектурних пам'яток як замки в Луцьку, Дубні, Острозі, а також Андріївська церква у Києві, фортеця у Кам'янці-Подільському та ін. Це вдалося виконати значною мірою завдяки історичній достовірності зображуваного, прокресленню деталей, документальній фіксації палацово-паркових, замкових ансамблів та інших будівель.

Літографії, виконані А. Місєровичом, Орда видавав у Варшаві у 1873 - 1883 рр. як "Альбом історичних краєвидів Польщі", до якого увійшло 260 позицій. Власне українські малюнки об'єднані під назвою "Альбом краєвидів Гродненської, Віленської, Ровенської, Волинської, Подільської, Київської, Вітебської і Могильовської губерній у трьох серіях, що представляють історичні місця з часів турецьких, татарських, хрестоносних і козацьких воєн, а також передісторичних, як-то: могила Перип'ятихи, замок Мамая в Буках і т. ін., давні руїни оборонних замків і гарні резиденції, що свідчать про минуле і цивілізацію цього краю, змальовані з натури Наполеоном Ордою". На землях Волині, Поділля, Київщини художник зафіксував на папері в акварелях, здебільшого ж в малюнках, 152 маєтки. Загалом Н. Орда вважається автором найбільшої літографської спадщини Східної Європи XIX ст. [1].

Завдяки достовірності, реалістичності відтворення дійсності художні твори митця є вагомим джерелом до вивчення історії та мистецької спадщини краю. Особливу увагу привертають замки, храми, палаци, які є

свідченням величі української архітектури. Оскільки масова архітектура житла завжди була монотонною, архітектурне обличчя міст прикрашали лише церкви, собори, башти, палаци. Архітектура, певним чином, як мистецтво – аристократична за змістом.

Замкові й палацово-паркові комплекси на Волині були (і подекуди є) зразками високого рівня архітектурного мистецтва, адже їх проектували видатні архітектори свого часу, які мали європейську освіту. Серед пам'яток, зафіксованих художником, – “Дубно на Волині”, “Антоніни”, “Острог”, “Олика”, “Вишнівець, палац”, “Заслав, замок Сангушків”, та багато ін. Всього на Волині Орда замалював 58 маєтків; для порівняння, на Поділлі – 69, Київщині – 25, Брацлавщині – 34 [5; 151].

Замки XIV-XVII, палаци XVIII-XIX століть будувались в руслі панівних на той час архітектурних стилів. Так, “неспокійні часи XIV-XV ст. і нова колонізаційна політика шляхти, – за словами В.Січинського, – спрямували будівельну діяльність головне на оборонно - замкове будівництво” [2; 805]. В цей час поширюється на наших землях ренесансовий стиль, який відповідав візантійській спадщині з центральними типами будов. Ранні прояви ренесансу були властиві замкам XVI ст. – Заслав, Старокостянтинів, Олика, Корець [2; 807].

В Острозі замок збудовано на місці давньоруського городища в XIV ст.; будови перших років XVII ст. князя Костянтина Острозького теж мали ознаки ренесансового стилю – з характерними атиками і фронтонами, що постали під венеціанським впливом. До перехідного до ренесансу стилю належала і замкова церква 1521 р. Репродукція літографії Н.Орди, присвячена Острогу, передає стан руйнації Богоявленського собору. Це – підтвердження двохсвітліного занепаду, пов'язаного з тим, що після смерті В.-К. Острозького його нащадки перейшли в католицизм. Відбудова церкви з руїн в 1887-1891 рр. змінила її первісний архітектурний вигляд, надаючи їй готично - ренесансних рис.

Луцький замок (XIV-XV ст.) спочатку був збудований у стилі романо-готичної архітектури, а при перебудові у XVI ст. набув рис ренесансу. Після реставраційних робіт замку було повернуто первісні риси. При цьому допоміжну роль, як зазначалося, виконували малюнки Н.Орди.

Замок в м. Дубно XVI ст. збудований князями Острозькими неподалік давньоруського городища. У XVII ст. його перебудували за новоіталійською фортифікаційною системою. У XVIII ст. він знову був реконструйований. Саме таким очевидно і застав його Н.Орда, коли працював над твором «Дубно на Волині». В даний час Дубенський замок складається з наступних об'єктів: Палац князів Острозьких, пам'ятка XVII-XVIII ст.; Надбрамний корпус (експозиція краєзнавчого музею), пам'ятка XVI-XVIII ст.; Палац князів Любомирських XVI-XVIII ст.; оборонний рів; два bastiони зі сторожовими вежами та казематами французького інженера Вобана. Реставрувати пам'ятку теж вдалося завдяки малюнкам художника.

Цікаво порівняти, як змінився вигляд тієї чи іншої будівлі з часів Орди. Коли у Кам'янці-Подільському, Бережанах, Сатанові, Олеську, Підгірцях майже нічого не змінилося, то «монастирські та міські укріплення Бердичева над річкою Гнилоп'яттю «схудли» більш ніж наполовину. Принади уманського парку «Софіївка» відроджувалися щоразу, особливо після останнього стихійного лиха, неначе саме за замальовками Наполеона Орди»[3; 2-3]. Про деякі архітектурні комплекси тепер узагалі знаємо лише з праць Н.Орди (Вища Погоріла, Лашки в Старокостянтинівському районі, де від маєтків нічого не лишилося). Те, що від більшості пам'яток немає і сліду, пояснюється суспільно-історичною ситуацією. Революції, дві світові війни, радянська політика денационалізації призвели до втрати значної частини матеріальної історії України. Услід за митцем ішли карателі генерала М. Муравйова - «Вішателя» – і зносили, висаджували в повітря, розбивали артилерією тільки-но змальовані Ордою пам'ятники минулого. Ще до кінця XIX ст. більшість з того, що встиг зафіксувати художник, лишилося цілим тільки в його роботах. Сам митець до самої смерті залишався для чиновників Російської імперії «неблагодійним». У 1880 р. начальник жандармерії Мінська повідомляв начальству: «...міщанин Орда займається кресленням якихось планів ... наших фортець, які переправляє за кордон» [1].

У Вишнівці Н.Орда у художніх роботах зберіг для нащадків відомості про вигляд палацу та поруйнованого костелу. Палац був збудований у 1730 р.[2; 810]. Це перший на території України палац у стилі раннього класицизму, що несе в собі риси французької архітектури. «Тут, у Вишнівці, – як зазначає В. Татаркін, посилаючись на монографію Лукомських, – привилась колись гілка литовського князя Ольгерда, тут розрослась вона могутніми паростками і тут в родовому майже трьохсотрічному гнізді згасла ... після смерті Михайла-Сервація Вишневецького, останнього з князів цього роду, починається руїна володінь Вишневецьких» [7; 52]. Майже сто років тривало нищення однієї з найбагатших колекцій України – порцеляни, художньої бронзи, живопису та інших мистецьких виробів, що містилися у цьому замку.

У стилі раннього класицизму збудовано і зафіксований художником палац в Антонінах (1760 р., власником на той час був Ігнатій Мальчевський). Ця пам'ятка проіснувала до 1919 р., неодноразово перебудовувалася. 1879 р. реконструкцію та модернізацію палацу проводив архітектор Ф.Арво. У 1905-1908 роках будівля набуває пізньобарокових рис (під керівництвом віденського архітектора Ф.Феллнера) [5; 35-36]. Маєток в Антонінах вцілів лише частково.

Не лише палаци і замки, а й промислові будівлі постають з літографій художника. Так, чотири малюнки присвячено Славуті, за якою у XIX ст. утвердилася слава «Волинського Бірмінгему» (великий промисловий центр Англії), адже це невелике за розміром містечко в 1916 році нараховувало більше десяти промислових підприємств, вік яких становив майже сто років

[7; 51]. З малюнків Н.Орди можна довідатись, як виглядали і де розміщувалися промислові об'єкти у Славуті: фабрика виробів металевих, фабрика сукна, фабрика паперу [6].

Отже, завдяки художнім творам Н.Орди збережено якісні зразки архітектурного мистецтва, багатьох з яких уже давно немає, проте вони засвідчують хороші смаки, відповідальний підхід, високу освіченість їх будівничих. Добудови і реконструкції, які пережили збережені пам'ятки (що можна прослідкувати при порівнянні сучасного їх вигляду із минулим – на малюнках), засвідчують історичні зміни, зокрема, архітектурних стилів, і є важливими в плані вивчення історії, зокрема історії українського мистецтва.

Література

1. Безцінний свідок //Сіті Лайф.– 2007. – № 2(30). – Лютий // <http://www.citylife.com.ua/index.php?id=31&tid=361&art=515>.
2. Енциклопедія українознавства. Загальна частина. – К., 1995.
3. Зотиков О. Наполеон Орда – повстанець, вигнанець, митець // <http://www.umoloda.kiev.ua/number/794/327/28883/>.
4. Колесник В. Наполеон Орда // http://www.library.vinnitsa.com/publikations/2006/print/Kpzd07/Kpzd07_8.html.
5. Пажимський Б. Пажимський О. Маєтки (палацово-паркові ансамблі) Хмельниччини XVIII-XIX ст. – Хмельницький; К., 2006.
6. Серія графічних робіт “Волинь” 1862-1876 // http://www.art.lutsk.ua/art/orda/index_3.shtml.
7. Татаркін В.Ю. Втрачені скарби Волині //Матеріали І-ІІ науково-краєзнавчих конференцій “Остріг на порозі 900-річчя” (1990 – 1992 рр.). Частина друга. – Сокаль: Вісник, 1992.